

Česká liturgika 19. století na stránkách ČKD

Pavel Kopeček

Jedním z faktorů, které charakterizovaly bohoslužebný život v 19. století na našem území, byla i terminologická proměna, kdy latinské termíny ustoupily českým ekvivalentům. Opouští se středověká terminologie *munus*, *ministerium*, *officium*, *opus* a mluví se o bohoslužbě, posvátné službě a liturgii – liturgice. Termín liturgie a liturgika v průběhu 19. století v českém katolickém prostředí „zdomácněl“ a stal se obecně užívaným pojmem k označení křesťanské kultovní činnosti. S tímto termínem je spjata snaha o jeho vysvětlení, a to nejen etymologické, ale i konceptuální. Od 19. století můžeme pozorovat hlubší zájem o liturgiku, což se odráží i na stránkách *Časopisu katolického duchovenstva* (ČKD). S tímto zájmem koreluje i snaha o vědecké pojetí liturgie, tedy vznik liturgiky jako teologické disciplíny, jež se snaží rozkrýt a definovat kultovní činnost církve.¹

1. LITURGICKÝ ŽIVOT V 19. STOLETÍ

Počátek 19. století je charakterizován rozchodem s barokní liturgií a jejími formami zbožnosti. V liturgii se prosazoval spirituální individualismus a pietismus, stále byla vnímána jako *zbožná cvičení – pia exercitia*. Studium teologie a eklesiologie se stává objektivnějším a důslednějším.² Z tohoto období bych chtěl připomenout dva německé teology, kteří ovlivnili i české prostředí. Prvním byl Johann Michael Sailer (1751–1832), který položil velký důraz na význam kultovního života církve. Zdůrazňoval, že liturgie je „oživující duší církve“ a formuje věřící v „organickou společnost“.³ Druhým pak Johann Adam Möhler (1796–1838), pro

¹ Srov. A. G. MARTIMORT, *La chiesa nella preghiera: Introduzione alla Liturgia*, Brescia: Queriniana, 1995, s. 26–27.

² B. NEUNHEUSER, „Il movimento liturgico: panorama storico e lineamenti teologici,“ in S. MARSILI – M. AUGÉ, *Anamnesi I: La liturgia momento nella storia della salvezza*, Torino: Marietti, 1974, s. 19.

³ Srov. E. CATTANEO, *Il culto cristiano in occidente*, Roma: CLV – Edizioni liturgiche, 1992, s. 458.

kterého liturgie byl prostředek k „vnitřnímu přijetí církevní nauky“. Církev nevnímá jako organizovanou společnost, ale jako komunitu – lid Boží; zasazoval se o užívání národních jazyků v liturgii.⁴

I když liturgické otázky byly teologicky disputovány, přílišná sevrženost a malá flexibilita liturgického slavení neumožnily provádění liturgických změn již v průběhu 19. století. V období osvícenství a racionalismu, na rozdíl od doby barokní, se projevuje jistý utilitaristický přístup k církvi, duchovní plytkost a povrchnost. V této době došlo k likvidaci mnoha tradičních duchovních a liturgických center, církev se ocitla v jistém područí státní moci, což se promítalo také do bohoslužeb a kázání. Nelze však tvrdit, že od druhé poloviny 18. století náboženský život v českých zemích začal postupně upadat. Je pravdou, že v důsledku pietismu a individualismu během 19. století se mění postoje věřících při slavení liturgie. S nacionálním uvědoměním a liberální teologií vystupují témata slovanské liturgie a národního jazyka, v liturgii se nadále úspěšně rozvíjí lidová duchovní píseň a bohoslužebný zpěv.⁵

Vydání Tolerančního patentu⁶ na konci 18. století se v následujícím století promítlo do „mezikonfesního dialogu“ a do produkce apologetických spisů. Apologetická pojednání v ČKD se neomezovala jen na věrouku, ale také se týkala svátostí a jejich liturgického slavení.⁷

Právě do tohoto období a kontextu můžeme klást počátky českého liturgického hnutí, které, podobně jako v Německu či Francii, je reakcí na všeobecnou situaci života církve té doby. V našem prostředí nemůžeme mluvit jen o snaze o obnovu liturgického života, ale celého života církve v návaznosti na obrozenecké hnutí a nacionalismus. Liturgii 19. století dále ovlivnil jak romantismus, tak i snaha postavit tuto teologickou

⁴ Tamtéž, s. 459.

⁵ Viz P. KOPEČEK, „Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950,“ in W. BUGEL, *Liturgická a eklesialní pluralita na území Československa v první polovině 20. století*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 51–55.

⁶ Toleranční patent vydaný 13. října 1781 císařem Josefem II. umožnil mimo katolické církve existenci dalších tří konfesí. Ve skutečnosti se jednalo o více císařských nařízení a prováděcích dekretů, které pro různé země Rakouské monarchie upravovaly konfesní složení rozdílně.

⁷ *Časopis katolického duchovenstva* vycházel od roku 1828 do roku 1949. Byl založen z podnětu Karla Aloise Vinařického, bylo to osvětové česky psané periodikum pro katolické kněze, nebyl to teologický časopis. Prvním korektorem se stal František Ladislav Čelakovský, časopis se vyznačuje pěknou češtinou i grafikou. Byl tištěn humanistickým písmem, nikoli v té době používaným „kurentem“, a používal analogický pravopis.

disciplínu na seriózních základech vědeckého zkoumání pramenů, což přesahovalo jen pouhou liturgickou katechezi.

V průběhu 19. století se liturgika rodila jako samostatná disciplína, jež postupně opouštěla své sepětí s církevním právem (rubricistika) a morálkou (ctnost nábožnosti). Také si musela obhájit svou svébytnost vůči novým teologickým disciplínám: pastorální a spirituální teologii. Právě tyto dvě teologické disciplíny až do dnešní doby, zvláště v našem prostředí, jsou v pokušení vnímat liturgiku jako svoji „dceru“, a nikoli „sestru“. V průběhu uplynulých dvou století se liturgika formovala v návaznosti na *perfectio christiana*, která je především charakterizována jako *pietas*, a to *pietas privata* a *pietas liturgica*.⁸ V české liturgické tvorbě zřetelně vidíme postupné vnímání liturgiky nejen jako praktické teologické disciplíny, ale jako spekulativní; česká liturgika postupně opouští pojetí ryze pastorální, morální, spirituální nebo právní a pozvolna se projevuje její vnímání z aspektu ontologického, jako systematická teologická disciplína, které je svébytná, s vlastní metodologií a objektem zkoumání.

Při pohledu na liturgický vývoj v českých zemích, jak jej můžeme i vnímat skrze *Časopis katolického duchovenstva*, pozorujeme pestrost metodologických přístupů k liturgice, které se časově prolínají a zůstávají stále aktuální. Po celou dobu vydávání ČKD se objevují články pojednávající o liturgickém právu, tj. závaznosti rubrik, kongregačních směrnicích atd.; stále jsou přítomny morální ponaučení o liturgii jako „ars celebrandi“, o její závaznosti atd.; v ČKD jsou texty o duchovním užitku liturgie a o tom, jak ji prožívat; máme zde studie liturgicko-historické a práci s liturgickými prameny. Přesto nejvýznamnější jsou články teologicko-liturgické, které poukazují na hlubší zamyšlení se nad liturgií a snahu vnímat ji jako primární objekt teologického zkoumání.⁹

⁸ Srov. H. SCHMIDT, *Introductio in liturgiam occidentalem*, Řím: Herder, 1962, s. 106–109.

⁹ V tomto období se o liturgii zajímají především pastoralisté a teologové, kteří pro pochopení podstaty liturgie ji nahlížejí jako „očitou dogmatiku“, tj. hledají v ní teologické a především kristologické aspekty dle pravidla *lex credendi – lex orandi*. Uvědomovali si, že důkladnější poznání liturgie vede také k jejímu lepšímu a plodnějšímu prožívání, proto arcibiskup Kašpar může říci: „Jen tenkrát, budou-li ve farních chrámech konány bohoslužby svědomitě, s důstojným plněním všech předpisů liturgických, z nichž žádný není tak nepatrný, aby byl přehlížen, jen tenkrát, zamiluje-li si každý katolík život ve smyslu posvátné liturgie, lze očekávat osvěžení a rozkvět náboženského života u jednotlivců a celého národa. Proto jest nevyhnutelné, aby děti ve škole, mládež na schůzích a lid z kazatelen poučován byl o katolické liturgii.“ K. KAŠPAR, „Závěrečný proslav,“ in *Sborník liturgického týdnů v Praze od 10. do 13. října 1933*, Praha: Emauzský

2. LITURGIE NA STRÁNKÁCH ČKD

Časopis katolického duchovenstva je koncipován jako kněžské periodikum, které má charakter nejen vzdělávací, ale i osvětový, jazykový a kulturní. O tomto záměru se dozvídáme již z úvodníku prvního čísla, kde čteme:

K vykonávání této veliké a svaté povinnosti, že mimo mnohostranné vzdělání také hluboká známost jazyka, v kterém s lidem mluví a jedná, jemu potřebná jest, tomu každý povážlivý snadno rozumí.¹⁰

2.1 Apologetické spisy

V prvním čísle ČKD z roku 1832 se objevuje zajímavý článek od Františka Vacka pod názvem „Dogmaticko – historické rozjímání o obřadech, liturgice a symbolice církve katolické“.¹¹ Na tento apologetický článek upozorňují ze dvou následujících důvodů:

- jedná se pravděpodobně o nejstarší česky psaný text, kde se používá termín liturgie – liturgika, přičemž autor oba termíny používá, nikoli však ve stejném významu,¹²

- je zde snaha o teologickou reflexi liturgie, jež je vedena v duchu apologie se snahou, na základě biblických textů a výroků církevních otců vysvětlit smysl liturgických symbolů, gest a svátostí katolické církve.

František Vacek používá termín liturgie k označení křesťanské bohoslužby ve významu kultovní kněžské služby ve prospěch věřících. Nepromýšlí liturgické otázky ve spojení s eklesiologií jako rituální činnosti shromážděné obce, jak ji vnímal J. A. Möhler nebo J. M. Sailer. Pojem liturgika užívá v souvislosti s „dogmatickým rozjímáním“ o obřadech –

klášter benediktinů 1933, s. 566. Sborník vyšel jako příloha časopisu *Pax* – nahradil poslední dvě čísla 11 a 12 roku 1933.

¹⁰ „Úvod,“ ČKD 1828, č. 1, s. 5–12, (v celém článku je na časopis ČKD odkazováno dle www.depositum.cz).

¹¹ F. WACEK, „Dogmaticko – historické Rozjímání o obřadech, liturgice a symbolice církve katolické,“ ČKD 1832, č. 1, s. 67–83.

¹² Je nepřesná informace, kterou uvádí Jaroslav Polc, že výraz liturgie se až do poloviny 19. století v češtině nevyskytoval. Viz J. POLC, *Posvátná liturgie*, Řím: Křesťanská akademie, 1981, s. 168.

o liturgii, liturgika je pro něj „teoretickým pojednáním“ a liturgie vlastní bohoslužbou.

Neohlížeje se tedy na jich nedůvodné a zlovolné výčitky, vyznejme vůbec: že nám velevážená a ctihodná jest liturgie a symbolika církve katolické, jichžto co pozůstatku nábožného a svatého smýšlení otců našich zdělili jsme, které přirozená potřeba utvořila a všeobecné přijetí církve naší je posvětilo.¹³

Z příspěvku Františka Vacka je patrné, že výraz liturgie je v katolickém duchovenstvu znám, a tudíž v českém prostředí „zdomácněl“ podobně jako v německé jazykové oblasti, přičemž v oficiální církevní terminologii se používá až od 20. století. Z českých autorů 19. století termín liturgie běžně užívají: Jan Nepomuk Veselý, Antonín Hnojek, Josef Šrůtek, Innocenc Frencl, Josef Ctibor, Dominik Špachta, František Fischer, Karel Konrád, Alois Hrudíčka, Karel Vondruška, Antonín Podlaha, Emanuel Žák, Václav Brabec a další.¹⁴

Vedle apologetických spisů se v první polovině 19. století objevují spisy katechetické s cílem liturgického poučení jak prostého lidu, tak i kléru. V dnešní době bychom je nazvali liturgickou formací, avšak spíše se jednalo o objasnění základních obřadů katolické církve s ohledem na reformaci a racionalismus. V tomto duchu je napsán i článek mělnického děkana Antonína Hnoga uveřejněný v ČKD v roce 1837 pod názvem „Poswátnj obřadowé našich služeb Božjch, porůzno powažowanj“.¹⁵ Tento článek, který popisuje průběh slavení mše sv., je zajímavý z toho důvodu, že autor prokazuje velmi dobrou znalost tehdejšího liturgické-

¹³ WACEK, „Dogmaticko – historické Rozgjmánj o obřadech, liturgice a symbolice cirkwe katolické,“ s. 73.

¹⁴ SROV. A. PODLAHA, *Katolická liturgika: Učebná kniha pro střední školy*, Praha 1904; E. ŽÁK, *Katolická liturgika pro obecné a měšťanské školy*, Praha, 1906; X. DVOŘÁK, *Liturgika katolická pro školy obecné a měšťanské a vyšší ústavy dívčí*, Praha, 1909; K. VONDRUŠKA, *Katolická liturgika pro střední školy*, Praha, 1896; A. HRUDIČKA, *Liturgika pro střední školy*, Brno, 1884; K. KONRÁD, *Liturgika či nauka o bohoslužbě církve katolické pro nižší třídy středních škol*, Tábor 1875; F. FISCHER, *Katolická liturgika: Učebnice pro školy měšťanské*, Olomouc, 1871; D. ŠPACHTA, *Stručná katolická liturgika: V otázkách a odpovědích pro obecné a měšťanské školy*, Praha, 1975; J. CTIBOR, *Liturgika pro gymnasia a školy reálné*, Praha, 1863; I. FRENCL, *Liturgika čili krátké vysvětlení služeb Božích a obřadů sv. katolické církve*, Praha, 1852; J. ŠRŮTEK, *Liturgika, čili sv. obřady neb ceremonie, kterýchž sv. církev katolická při veřejných službách Božích užívá*, Praha, 1852; J. VESELÝ, *Vysvětlení katolicko – církevních obyčejů, ceremonií a slavností celoročních*, Praha – Jindřichův Hradec, 1840.

¹⁵ A. W. HNOG, „Poswátnj obřadowé našich služeb Božjch, porůzno powažowanj,“ ČKD 1837, č. 1, s. 45–96.

ho práva, tj. rubrik, papežských a kongregačních dokumentů. Cituje literaturu německou a názory různých teologů odůvodňuje svá tvrzení.¹⁶ I když by dnes tento způsob argumentace a formulování závěrů na akademickém poli neobstál, je zde patrná snaha o poctivost a důslednost, která vyrůstá z hlubokého osobního vztahu k liturgii.

2.2 Vydavatelská činnost

V průběhu celého 19. století je pro rozvoj „české liturgiky“ významná vydavatelská a publikační činnost. Upozornil bych z tohoto období na významné publikace: v roce 1844 vydává Gotthard Holubář knihu „Cjrkewnj rok, neboli duch obřadů w katolické cjrkwí“,¹⁷ jež přesahuje pouhou apologetickou příručku, ale je pokusem o vyložení teologického smyslu liturgických obřadů v průběhu církevního roku.

Další publikací z roku 1845 je kniha Antonína Hnojka *Katechismus o swatých obřadech cjrkwe katolické*, která sloužila jako „česká liturgická příručka“ studentům teologických učilišť a seminářů.¹⁸ Antonín Hnojek byl názorově velmi ovlivněn německým teologem J. B. Hirscherem (1788–1865), který přednášel morální a pastorální teologii na univerzitě v Tübingen.¹⁹ Hnojek z pastorálního hlediska navrhoval určité změny v liturgii: zavedení lidového jazyka, lid má zpívat mešní proprium, oltář ať je obrácen k lidu, výzdoba a svícny nemají být na oltáři, po vzoru říms-

¹⁶ Především cituje knihu německého teologa Fridericha Brennera: F. BRENNER, *Geschichtliche Darstellung der Verrichtung und Auspendung der Sacramente (der Taufe, Firmung und Eucharistie)*, Bamberg: Goebhardt, 1818, s. 320.

¹⁷ Srov. recenzi: G. HOLUBÁŘ, „Cjrkewnj rok, neboli duch obřadů w katolické cjrkwí,“ ČKD 1844, č. 2, s. 341.

¹⁸ Viz recenzi: A. W. HNOJEK, „Katechismus o swatých obřadech cjrkwe katolické...“ ČKD 1845, č. 3, s. 603–604. Tato příručka se nepoužívala ve všech seminářích té doby, hlavně v Praze a Litoměřicích, více rozšířená byla jen německá příručka od Jana Fridricha Schmieda *Liturgie der christlichen Religion*. Viz POLC, *Posvátná liturgie*, s. 168–169.

¹⁹ Antonín Vojtěch Hnojek (*5. 12. 1799, + 23. 1. 1865) vedle své bohaté kněžské činnosti byl vyučujícím v litoměřickém semináři. Publikoval v časopisech *Hyllos* a *Čechoslav*, své teologické články prezentoval v časopisech: *Sbírky výkladů na kázání*, *Časopis katolického duchovenstva*, *Blahověst* a *Poutník z Prahy*, příspěvky posílal i do *Slovníku Naučného*. Od roku 1824 přednášel pastorální teologii, přičemž působil jako děkan v Mělníku. Následně byl proboštem v Bohosudově a děkanem v Libochovicích, kde jeho kněžské i vlastenecké působení vyvrcholilo. Pro nemoc odchází do penze, opouští libochovickou faru a umírá v naprostém zapomenutí v Nymburku.

ských bazilik prosazoval dva ambony, presbytář ukončen svatostánkem a křížem.²⁰ Hnojek je prvním českým autorem, který vydává v letech 1835–1842 německy psanou pětisvazkovou liturgiku pod názvem *Christ-Katholische Liturgik* a do dnešních dnů není žádný český autor, který by vydal tak obsáhlé dílo pojednávající o liturgii.²¹ Hnojková pozornost se soustředila na to, aby liturgie byla správně chápána a prožívána věřícími, zdůrazňoval, že bohoslužba je „očitou dogmatikou“, kde každý katolík se má utvrdit ve víře a uvědomit si své místo v církvi.²² Hnojek, na rozdíl od Františka Vacka, nahlíží na liturgii eklesiologicky, zdůrazňuje aspekt communia a bohoslužbu jako slavnost celého liturgického shromáždění. Je prvním průkopníkem liturgického apoštolátu, kdy jeho *Katechismus o posvátných obřadech* seznamuje věřící se smyslem a významem církevních obřadů, jeho přáním je, aby tato kniha byla v každé domácnosti.

V roce 1845 v ČKD publikuje Jan Nepomuk Galla svůj příspěvek o církevních obřadech, kde zdůrazňuje, že Boží pravdy se v liturgii stávají smysly uchopitelnými a mají roznítit lidská srdce. Poukazoval na poetičnost, krásu a symboliku liturgie.²³ Další významnou publikací je z roku 1848 *Agenda* od Václava Krolmuse, která je určena nejen kněžím, ale všem věřícím, kde jsou první překlady některých euchologických textů do češtiny.²⁴ V roce 1850 v ČKD vychází článek „Kterak by se dali

²⁰ Srov. POLC, *Posvátná liturgie*, s. 150.

²¹ Tato pětisvazková liturgika, kterou dedikoval litoměřickému biskupovi Hillemu, kde každý díl má přes 500 stran, byla v českém i německém prostředí známá, ale díky Hnojkovým názorům a vlivu tübingenské školy byla přijímána rezervovaně. Nehledě k tomu od poloviny 19. století začíná hojně vycházet česky psaná „liturgická literatura“. Viz A. V. HNOJEK, *Christ-Katholische Liturgik: zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche*, sv. I–V, Praha: Wenzel – Špinka, 1835–1842.

²² A. W. HNOJEK, „Katechismus o swatých obřadech cirkwe katolické“, ČKD 1844, č. 3, s. 620.

²³ GALLA, J., „Obřadowé cirkewnij“, ČKD 1845, č. 2, s. 307–309.

²⁴ Václav Krolmus (1790–1861) byl velkým sběratelem lidové slovesnosti, spisovatelem a zakladatelem české archeologie. Po studiích působí určitou dobu jako duchovní ve středních Čechách a následně se stěhuje do Prahy, kde se věnuje archeologii. Financuje archeologické výkopy v okolí Prahy a všechny nálezy, které nashromáždil, důsledně katalogizoval. Velmi obohatil archeologické sbírky Národního muzea a řadu památek uchránil před zničením. Jako literát se proslavil dílem *Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nářečí s ohledem na bájesloví československé*, přesto pro českou liturgii je významné jeho dílo *Agenda česká křesťanů katolických*. Viz V. KROLMUS, *Agenda česká křesťanů katolických u vykonávání obřadů církevních, zvláště při udělování svátostí: křtu,*

posvátní obřadové věrným přístupnější učiniti?“, kde si autor klade otázku, proč liturgie u věřících nepůsobí takový užitek, jak by měla. Odpověď nachází ve dvou základních bodech: srozumitelnost jazyka s požadavkem většího zavedení češtiny do liturgie a důležitost liturgické katecheze.²⁵

2.3 Liturgická katecheze a pastore

Liturgická katecheze, v duchu apologie s reformovanými církvemi, byla v českém prostředí v 19. století poměrně rozvinutá, o čemž svědčí i kniha J. Šrůtky vysvětlující význam církevních obřadů a ceremonií.²⁶ V roce 1852 vydává Antonín Inocenc Frencl, katecheta na arcibiskupském gymnáziu v Praze, pro středoškolské studenty knihu *Liturgika, čili krátké vysvětlení služeb Božích a obřadů sv. katolické Církve*.²⁷ V několika číslech ČKD ročníku 1861 vydává František Jánský, představený semináře v Budějovicích, pojednání o bohoslužbě z pohledu mravního, kdy účast na liturgii, její prožívání a přesné slavení dle rubrik je projevem ctivosti nábožnosti.²⁸ V roce 1866 probíhala pastorální konference v Českých Budějovicích, kde vicerektor semináře František Jánský provedl velmi fundovaný a důkladný rozbor mešní liturgie.²⁹

ČKD seznamuje domácí prostředí se zahraničními autory, a to i v liturgice, kde je velmi významná studie Nikolaje Wisemanna (1802–1865), ředitele anglické koleje v Římě a pozdějšího kardinála a prvního arcibiskupa ve Westminsteru, o obřadech svatého týdne.³⁰ Význam tohoto příspěvku není dán jen jeho tématem, ale také autorem, který se velmi přičinil o obnovu katolické církve v Anglii a patří k zakladatelům liturgického hnutí na Britských ostrovech.

oltární, pokání, posledního pomazání a sňatku manželského, uvedení šestinedělky do chrámu páně, o průvodech prosebních i pohřebních..., Praha: Karel Vetterla, 1848, s. 234.

²⁵ „Kterak by se dali posvátní obřadové věrným přístupnější učiniti?“, ČKD 1850, č. 2, s. 73–104.

²⁶ „Ozdoba Církve katolické objasněná prostonárodním vysvětlením všech sv. obřadů neb ceremonií“, ČKD 1852, č. 1, s. 56–59.

²⁷ Srov. recenzi: I. FRENCL, „Liturgika, čili krátké vysvětlení služeb Božích a obřadů sv. katolické Církve...“, ČKD 1852, č. 9, s. 173–176.

²⁸ F. JANSKÝ, „O zachovávání církevních obřadů“, ČKD 1861, č. 1, s. 20–26.

²⁹ F. JANSKÝ, „Obřadní předpisy při mši svaté“, ČKD 1866, č. 5, s. 335–354.

³⁰ N. WISEMANN, „Obřady svatého týdne v Římě“, ČKD 1871, č. 2–5.

2.4 Studie liturgicko-historické a právní

V závěru 19. století se struktura liturgických příspěvků v ČKD mění, již se neobjevují apologetická pojednání, ale studie historické a právní, příkladem je článek Františka Bauera³¹ nebo příspěvek Josefa Doubavy.³² V tomto období začínají v ČKD publikovat významní autoři českého liturgického hnutí, kterými byli Josef Kupka, Jan Kubiček, Karel Reban, Karel Kašpar a další.³³ Časopis také odráží dobové proměny společnosti a života církve, objevuje se více příspěvků vztahujících se k církevním dokumentům a prohlášením diecézních sněmů, pojednávajících o liturgické praxi. Je pozoruhodné, že již v roce 1893 vychází pojednání ohledně elektrického osvětlení kostela, které reaguje na aktuální výzvy tehdejší doby.³⁴ V liturgických příspěvcích v ČKD po celé 20. století se projevuje vliv liturgického hnutí a církevních dokumentů vydávaných k bohoslužebné praxi.³⁵

Příkladem důkladného liturgického zkoumání je příspěvek jezuity Isidora Zahradníka, který ve své studii „Obřady velikonoční r. 1582 a slavnost Božího Těla r. 1583 v koleji jezuitské u sv. Klimenta v Praze“ poukázal na kritický přístup k historickým pramenům.³⁶ Antonín Podlaha ve svém historicko-liturgickém pojednání velmi fundovaně seznamuje čtenáře ČKD s nejstarším tištěným Pražským rituálem.³⁷

Významnou liturgickou studií je příspěvek profesora pastorálky brněnského alumnátu Josefa Kupky, pozdějšího brněnského biskupa, ve které důkladně rozebírá pohřební obřady. Nejedná se jen o pouhý popis průběhu tohoto obřadu, ale je zde vylíčen jeho historický vývoj, rozebrány liturgické texty a zjevná je snaha o jejich teologický rozbor. Můžeme

³¹ F. BAUER, „Kronika. Obřady požehnání a podávání vel. Svátosti,“ ČKD 1880, č. 4, s. 282–285.

³² J. DOUBAVA, „Výklad posv. Sboru obřadního k „Regulares“ a „Oratorium publicum“ v dekrety o sloužení mše sv. v cizí svatyni,“ ČKD 1897, č. 2, s. 112–114.

³³ J. KUPKA, „Obětní dary v prvotní církvi a nynější mešní stipendia,“ ČKD 1897, č. 1–2, s. 81–90.

³⁴ Viz A. KUBÍČEK, „Elektrické osvětlení chrámův,“ ČKD 1893, č. 2, s. 115–118; A. PODLAHA, „Elektrické osvětlení chrámův,“ ČKD 1895, č. 9, s. 562.

³⁵ Dokladem tohoto vlivu je informace Františka Hrubíka o čtyřech dekretech kongregace o úpravě Římského breviáře z roku 1911. Viz F. HRUBÍK, „Nová úprava římského breviáře,“ ČKD 1912, č. 1–3.

³⁶ I. ZAHRADNÍK, „Obřady velikonoční r. 1582 a slavnost Božího Těla r. 1583 v koleji jezuitské u sv. Klimenta v Praze,“ ČKD 1904, č. 1–5.

³⁷ A. PODLAHA, „Nejstarší tištěný rituál Pražský z r. 1496,“ ČKD 1903, č. 2–4.

říci, že Kupka je v českém prostředí jedním z průkopníků liturgické teologie.³⁸ Kupka vydává i další liturgická díla, velmi pozoruhodný je i jeho teologicky propracovaný *Výklad obřadu svěcení chrámu*.³⁹

Liturgické předpisy a směrnice rozebírá Josef Tumpach v pojednáních ohledně přijímání eucharistie mimo katolickou církev nebo křtu dětí v domě i mimo nebezpečí smrti.⁴⁰ V období mezi světovými válkami se rozebírají na stránkách ČKD pastoračně-liturgické otázky: farář spravující dvě farnosti a obřady sv. týdne, pohřeb žehem a církevní obřad, koncerty duchovní hudby v kostele atd.⁴¹

2.5 Recenze liturgických publikací

Z liturgického hlediska je v ČKD pozoruhodná recenzní práce, která seznamuje české prostředí s významnými liturgickými publikacemi jak tuzemskými, tak i zahraničními. Již v roce 1848 se v periodiku prezentuje německy psaná liturgika z roku 1846 *Encyklopädisches Handbuch der katholischen Liturgie* a již samotná prezentace je chválou liturgie:

Liturgie je oživená dogmatika, anebo učení víry do života uvedené. Dogmatika jest matka, liturgie dcera; dogmatika jest studánka, a to, co z ní prýští, jest liturgie, aneb abychom mluvili bez obrazů, liturgie jest zevnitřní vyjádření a vyznání víry. Přebudíž žel, že se tak malý ohled na ni běře, a přece jestiž to ten utěšený květ, kterýž z učení víry a mravů vykvétá. Kořen a peň, jeli nám dovoleno dále v podobenstvích mluviti, jest dogmatika, ratolesti je moral, a květ na nich je liturgie, ale tohoto utěšeného květu se málo šetří a často opadá, an vůně jeho nikdo ani neokusil.⁴²

³⁸ J. KUPKA, „O pohřebních obřadech,“ ČKD 1906, č. 6–9.

³⁹ Tato utlá kniha vychází v edici Duchovní knihy č. XXXI. Viz J. KUPKA, *Výklad obřadů při svěcení chrámu*, Brno: Benediktinská tiskárna, 1911, s. 34.

⁴⁰ Viz J. TUMPACH, „Přijímání Nejsv. Svátosti dle jiného obřadu katolického,“ ČKD 1912, č. 10, s. 802–803; týž, „Křest v domě mimo nebezpečí smrti a případ nutnosti a obřady křestní,“ ČKD 1914, č. 4, s. 359.

⁴¹ Viz „Farář spravující dvě farní osady a obřady Sv. týdne,“ ČKD 1940, č. 4, s. 289–290; „Pohřeb žehem a církevní obřady,“ ČKD 1941, č. 1, s. 44–45; „Duchovní koncerty v kostele a skladby rázu světského při liturgických obřadech nejsou dovoleny,“ ČKD 1943, č. 4, s. 222.

⁴² Viz „Encyklopädisches Handbuch der katholischen Liturgie,“ ČKD 1848, č. 2, s. 131–132.

Objevují se krátké recenze, spíše jen informativní, ale i obsáhlejší recenze, které nejen dané dílo prezentují, také jej kriticky rozebírají a hodnotí. Zajímavý a velmi fundovaný je článek Ignáce Veselého, který seznamuje čtenáře s domácí liturgií židovského svátku Pesach.⁴³ V roce 1918 opat z německého benediktinského kláštera Maria Lach v ediční řadě „Ecclesia orans“ uveřejnil spis *Vom Geist der Liturgie* od Romana Guardiniho a v témže roce je o této publikaci na stránkách ČKD informován český čtenář.⁴⁴

Velmi početné jsou historicko-liturgické studie, zabývající se slovan-skou liturgií, liturgickou tradicí v Čechách a na Moravě, římskou liturgií, liturgickými knihami používanými na našem území. Zajímavá je studie z roku 1840 pojednávající o mozarabské mešní liturgii, v českém jazyce ojedinělý příspěvek.⁴⁵

2.6 Časopis katolického duchovenstva a definice liturgie

Na stránkách ČKD byl český čtenář skrze mnohá liturgická pojednání seznamován s pojetím liturgie, jak se utvářelo v průběhu 19. století a první poloviny 20. století. Liturgická pojednání od Hnojka až po Kupku ukazují, že čeští autoři si kladli otázky teologické a vnímali liturgii jako „locus theologicus“, žitou dogmatiku, přítomného Krista. Svými spisy daleko překročili jen právní nebo mravní pojetí liturgie a můžeme je vnímat jako průkopníky české liturgické teologie.

Karel Reban ve svém článku „Liturgie: zdroj náboženské obrody“, nejen obhajuje liturgické hnutí, ale podává definici liturgie a teologicky vysvětluje význam a smysl liturgie. Ještě před vydáním první liturgické encykliky papeže Pia XII *Mediator Dei* v roce 1947 Reban definuje liturgii jako výkon Kristova kněžství.⁴⁶ Jím prezentovaná anabatická a kata-

⁴³ I. VESELÝ, „Obřady domácí slavnosti Pesach,“ ČKD 1923, č. 9, s. 480–483.

⁴⁴ Josef Hronek o této publikaci informuje v podzimním čísle ČKD 1918 a Guardiniho kniha vychází v červnu 1918. Je pozoruhodné krátké časové rozpětí mezi prvním německým výtiskem a českou recenzí, zvláště pak pokud vše zasadíme do kontextu doby končící se světové války. Viz J. HRONEK, „Vom Geist der Liturgie,“ ČKD 1918, č. 9 a 10, s. 560.

⁴⁵ Viz F. SIMENC, „Mozarabská mešjn liturgie,“ ČKD 1840, č. 2, s. 221–234.

⁴⁶ Viz Pius XII., *Mediator Dei: Encyklika o posvátné liturgii*, Brno: Sušilova literární jednota bohoslovců, 1948, s. 64.

batická dimenze liturgie se plně rozvinula až v liturgických spisech po II. vatikánském koncilu.

Liturgie dává dosažení cíle primárního, oslavy Boží, i cíle sekundárního, posvěcení duší i veškerého života... Nejvlastnějším účelem, obsahem i účinkem liturgie jest oslava Boží, kterou se naplňuje podstatný smysl veškerého náboženství, adorace, theocentrika, zasvěcení a obětování všeho Bohu. ... Liturgie naplňuje své nejvyšší poslání, totiž oslavu Boží, tím, že jejím původcem a zdrojem účinnosti, její vlastní silou jest Ježíš Kristus, a to skrze církev: liturgie je výkonem věčného kněžství Ježíše Krista.⁴⁷

3. ČESKÉ LITURGICKÉ HNUTÍ A ŘÁD SV. BENEDIKTA

Po celé 19. století je život benediktinů v Čechách a na Moravě určen josefínskými výnosy ohledně pastoračního působení řeholníků ve farnostech, a tudíž se v tomto období příliš nezapojují do liturgického hnutí, jak tomu bylo ve Francii. Změna přichází s příchodem beuronských benediktinů do Prahy v roce 1880, kdy je Emauzský klášter obsazen padesáti mnichy v čele s opatem Maurusem Wolterem, který pobýval ve francouzském klášteře sv. Petra v Solesmes, kolébce liturgického hnutí. I když s příchodem německých benediktinů se v Emauzích pozvedla liturgie a oživily se styky s evropským liturgickým hnutím, o jejich začlenění do českého prostředí nelze mluvit, což lze dokladovat i minimem informací v ČKD. V roce 1918 má tento pražský klášter již 113 členů s velkým podílem Čechů, avšak v témže roce opat Albán Schachtleiter pro svoji angažovanost v německém nacionalismu spolu s dalšími bratry odchází z Prahy. Tím však německý charakter kláštera nezmizel a emauzští benediktini jen postupně se osvobozovali z tohoto „sevržení“, aby se klášter stal centrem českého liturgického hnutí. K tomu jim především sloužila krásná liturgie, gregoriánský chorál, liturgické publikace pro širokou veřejnost, především od Mariana Schallera.⁴⁸ Dále

⁴⁷ K. REBAN, „Liturgie: zdroj náboženské obrody,“ ČKD 1943, č. 3, s. 140–146.

⁴⁸ Viz M. SCHALLER, *Římský misál*, Praha: Opatství emauzké, 1925; též, *Liturgie*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1933.

vydávali časopis *Pax* a v klášteře pro širokou veřejnost organizovali liturgické týdny.⁴⁹

I když je důležité ocenit snahu a píli emauzských benediktinů v období mezi světovými válkami, v čele s opatem Arnoštem Vykoukalem, o prohloubení liturgického života v českých zemích, přesto zůstává jejich význam stále nedoceněn.⁵⁰ V zemích jako je Francie, Německo, Itálie nebo Belgie bylo liturgické hnutí a vydávání liturgických periodik a studií i liturgický apoštolát doménou benediktinů, přesto jsou země, kde liturgický vývoj šel jinou cestou, jehož příkladem je Rakousko a České země. Pro množství klášterů můžeme Rakousko vnímat jako „benediktinskou zemi“, přesto protagonistou liturgického hnutí zde nebyl žádný z těchto klášterů, ale augustiniáni z Klosterneuburgu v čele s Piem Parschem. V českých zemích byli benediktini „nesjednoceni“, existovaly tři fungující kláštery (Břevnov-Broumov, Emauzy a Rajhrad), které spolu příliš nespolečně pracovaly, měly jiné pastorační zaměření, jiné národnostní složení a patřily do jiných benediktinských kongregací.⁵¹ Emauzy ve svém liturgickém snažení zůstaly napojeny na německý Beuron, Broumov a Rajhrad na Rakousko a liturgický apoštolát vídeňských augustiniánů z Klosterneuburgu.⁵²

⁴⁹ Viz KOPEČEK, „Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950,“ s. 56–60.

⁵⁰ Protože k tomuto tématu je málo publikací, většinou se soudobí badatelé zastaví u tvrzení Jaroslava Polce, že „emauzský klášter nezasáhl do českého liturgického apoštolátu tak rozhodně jako např. v Rakousku Pius Parsch. Krásná, přesně prováděná slavnostní latinská liturgie emauzská nadchla jen skupiny nadšenců a nepronikla na farní úroveň. Časopis *Pax* byl příliš odborný, než aby mohl ovlivnit široké vrstvy. Ty více přilnuly k české mešní písni, kterou jiné země postrádaly.“ S odstupem času je zřejmé, že postavení a vliv emauzského kláštera v českém prostředí je třeba hodnotit nejen v historickém kontextu tehdejší doby, ale i realisticky – v žádné zemi přesně prováděná slavnostní latinská liturgie nepronikla na farní úroveň. Podobně je i nepřesné tvrzení, že časopis *Pax* se nerozšířil v českém prostředí pro svoji odbornost, neboť se jednalo o časopis určený příznivcům emauzského kláštera a časopis nevycházel v takovém nákladu jako jiná periodika té doby, které měl tehdejší katolický čtenář k dispozici. Právě množství periodik vedlo k jistému „rozmělnění“, ale je i dokladem pestrosti života církve. Viz POLC, *Posvátná liturgie*, s. 172–175.

⁵¹ Viz J. ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha: Benediktinské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007, s. 47–48.

⁵² Tamtéž, s. 125.

4. ZÁVĚR

V tomto svém příspěvku jsem chtěl, na základě zmapování liturgických článků v *Časopise katolického duchovenstva*, prezentovat vývoj liturgiky, jak se tato věda o liturgii v našem prostředí postupně formovala a rodila. Chtěl jsem poukázat na významné české osobnosti, které se liturgickým tématem zabývaly a jež stále zůstávají skryté naší pozornosti. Liturgická díla Hnojková, Vackova nebo Kupkova se i dnes mohou stát objektem vědeckého zájmu dnešních liturgiků a pastoralistů, ale i cenným pramenem poučení a inspirace.

The Czech Liturgy of the 19th Century in the Pages of ČKD

Key words: Liturgy; Ceremony; Rite; Liturgical Formation; Liturgical Catechesis; Sacrament

Abstract: Based on a study of liturgical articles in the *Journal of the Catholic Clergy* (*Časopis katolického duchovenstva*), I point out the concept of the liturgy in the Czech environment and the formation of the liturgy. I introduce certain important Czech figures who were engaged in the liturgy and who are worthy of our attention.

Ing. Pavel Kopeček, Th.D.
Katedra liturgické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc